

TÜRK AD VERME GELENEĞİ ÇERÇEVESİNDE AKSARAY'DAN BİR İSİM: ÇAPAN

Çapan: A Name from Aksaray in the frame of Turkish Name Giving Tradition

Yrd. Doç. Dr. Selçuk PEKER*

ÖZET

Temel, Ökkeş, Ahmet Turan gibi erkek adlarını duyduğumuzda, bu adlara bağlı olarak da aklımıza sırasıyla Karadeniz Bölgesi, Kahramanmaraş ve Sivas illeri gelir. Çünkü bu adlar adı geçen bölge ve illere has adlar olup her biri kendi bölgesinde veya illerinde sıkça kullanılmaktadır. Aksaray ilinde de tıpkı bu adlar gibi ön plana çıkan başka adlar vardır. Aksaray'da *Ali Baba, Çapan, Şammas, Yunus Emre* adlarına sıkça rastlanır. Bu adların dördü de Aksaray'ın değişik yörelerindeki makamlarda yattığına inanılan kişiler sebebiyle çocuklara ad olarak verilmektedir. *Ali Baba* ve *Yunus Emre*'ye ait makamlar sadece Aksaray'dakilere sınırlı olmadığı için bu iki adın Türkiye'nin belli bölgelerinde sıkça kullanıldığı görülür. Ancak şu ana kadarki tespitlerimize göre *Çapan* ve *Şammas* adlarına ait olan asıl makamlar sadece Aksaray'dadır ve bu sebeple *Çapan* ve *Şammas* adlarına da en çok Aksaray ilinde rastlanır.

Çapan, eski Türkçe bir kelime olup *çap-* fiilinden türer. Adın ve fiilin yaklaşık bin yıllık yazılı seyri, kaynaklardan izlenebilmektedir. *Çap-* fiili Eski Türkçe'den beri var olduğu için bu fiile ve fiilden türemiş bazı kelimelere diğer Türk boylarının lehçelerinde de rastlamak mümkündür.

Türkiye genelinde kayıtlı *Çapan/Çapan Dede/Çapandede* adı sayısı 2116'dır. Bu 2116 ad kaydından 1878'i Aksaray'dadır. Bu sebeple adın kaynağının Aksaray ili olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Çapan adının erkek çocuklarına konulmasına sebep olan *Çapan Dede Türbesi*, Aksaray'a bağlı Altınkaya kasabası yakınlarında bir tepededir. Türbe etrafında bir inanç silsilesi oluşmuştur. Erkek çocuğu olmayan kadınlar, belli kurallar dahilinde türbeyi ziyaret ettikleri takdirde, Allah'ın izniyle, kendilerine bir erkek çocuk verileceğine inanırlar. Türbe merkezli bu ad verme geleneği, geçmiş yıllara göre zayıflamakla birlikte hâlen devam etmektedir. Altınkaya kasabasında *Çapan*'dan başka *Çal/Çalı Dede, Gül Dede, Kaş/Kaşlı Dede, Ömer/Omar Dede*'ye ait mezarlar da vardır. Bu mezarlar etrafında da bir ad verme geleneği oluşmuşsa da bu, *Çapan Dede*'deki gelenek kadar güçlü değildir. Bu çalışmada kasabadaki türbe ve mezarlar etrafındaki inanç silsilesi ile ilgili derleme örnekleri de yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler

Ad bilimi, Aksaray, Çapan, türbe

ABSTRACT

Such masculine names as *Temel, Ökkeş, and Ahmet Turan* are associated with the Black Sea region, Kahramanmaraş, and Sivas respectively, for these names are specific to these places and each one is very frequently used in its region. Similarly, there are such other names that are exclusive to the province of Aksaray. The names *Ali Baba, Çapan, Şammas, and Yunus Emre* are often encountered in the region. These four names are given to children due to the tombs located in different parts of the city that are believed to belong to the saints with those names. As the locations of *Ali Baba* and *Yunus Emre* tombs are not limited to Aksaray, these two names are observed to be frequently used in other certain areas of the country as well. However, the tombs of *Şammas* and *Çapan* exist only in Aksaray, and therefore, these two names are most often found in this city.

A word from Old Turkish, *Çapan* is derived from the verb *çap-*. The noun and the verb form of the word can be traced back in written sources to some one thousand years ago. The verb *çap-* and some of its derivatives can be found in other Turkic dialects, as it has existed since Old Turkish time.

The number of the names *Çapan / Çapan Dede / Çapandede* registered in Turkey is 2116. 1878 of them are in Aksaray. Thus, it would be plausible to claim that the source of the name is this city.

The tomb of Çapan Dede, the reason for giving boys the name *Çapan*, is located on a hill in the vicinity of Altınkaya town of Aksaray. A series of beliefs have developed around the tomb. It is believed that a woman who does not have a boy will be given one with God's permission provided that she visits the tomb under certain rules and rituals. In addition to *Çapan Dede*, there are also other tombs in Altınkaya of *Çal/Çalı Dede, Gül Dede, Kaş/Kaşlı Dede*, and *Ömer/Omar Dede*. Even though a name-giving tradition has developed around these tombs, too, it has not been as strong as that of *Çapan Dede*. The tomb-centered name-giving tradition still continues, though it is a weaker practice now than what it used to be in the past years. A collection of superstitions developed around the tombs in the town is also included in the present study.

Key Words

Onomasiologie, Aksaray, Çapan, tomb

* Selçuk Üniversitesi Ereğli Meslek Yüksek Okulu, Konya. selcukpeker@hotmail.com

Giriş:

Ülkemizde bazı erkek adlarına bazı illerde ya da bölgelerde sıkça rastlandığı bir gerçektir. Söz gelimi **Temel** adı, akla Karadeniz Bölgesi'ni, **Ökkeş** adı Kahramanmaraş'ı, **Ahmet Turan** adı ise Sivas'ı getirir. Bu üç addan son ikisi, birer makama ve o makamlarda medfun kişilere bağlı olarak erkek çocuklarına ad olarak konulmaktadır. Ökkeş adına kaynaklık eden makam, Gaziantep ile Kahramanmaraş arasındaki Nurdağı ilçesi yakınlarında yer alan Ukkâşe bin Mihsan el-Esedî türbesidir. Kimi kaynaklara göre bu makamda Ukkâşe bin Mihsan'ın naaşı bulunmaktadır. Kimi kaynaklara göre ise bu makamın olduğu bölgede Ukkâşe bin Mihsan'ın kamı aktığı, parmağı koptuğu için onun adına bir türbe yapılmıştır (Mahir 2006: 27).

Ahmet Turan ise Sivas yakınlarındaki Soğuk Çermik mevkiinde makamı olan bir kişidir. Müslüman olmadan önceki adı Ahmer olan bu zat, Hz. Cafer ile cenge tutuşmuş, yenildiği Hz. Cafer'in cengaverliğine hayran olarak din değiştirmiştir. Müslüman olmadan önceki adı olan Ahmer, Hz. Cafer tarafından Ahmet Turan'a çevrilmiş, o da Hz. Cafer'e Batal adını vermiştir (Bostancı 1999: 5).

Gerek Kahramanmaraş'taki gerekse Sivas'taki bu makamlar, aradan geçen yüzyıllara rağmen halkın nazarındaki önemlerini kaybetmeyen ve bugün de halkımız tarafından çeşitli sebeplerle sıkça ziyaret edilen yerler olmaya devam etmişlerdir

Türkiye genelindeki Temel, Ökkeş, Ahmet Turan gibi ad yoğunlaşmalarının bir benzeri Aksaray ilinde de görülür. Aksaray ilinde diğer illerde pek karşılaşılmayan bazı erkek adlarına sıkça rastlanır. Aksaray'a özellikle dışarıdan gelenlerin dikkatini çeken bu adların başında **Ali Baba**, **Çapan-Çapan Dede**, **Şammaz** ve **Yunus Emre** adları gelmektedir.

Ali Baba adıyla ilgili ön araştırmalarımız sırasında müracaat ettiğimiz Nüfus ve Vatandaşlık İdaresi Genel Müdürlüğü (NVİGM) kayıtlarına göre **Ali Baba** adına, Elazığ, Malatya, Mersin, Niğde, Nevşehir, Samsun, Tunceli illerinde de rastlanmaktadır. Bu illerin birbirine yakın olanlarında, adın etkileşim yolu ile diğerine geçtiği düşünülse bile ülkemizin farklı coğrafyalarındaki değişik şehirlerde adın kullanımının yoğunlaşması, Aksaray dışındaki illerde de Aksaray'dakine benzer Ali Baba makamları olduğu şeklinde açıklanabilir. Bu ad ile ilgili araştırmalarımız sürmektedir.

Şammaz adı ile ilgili nüfus kayıtları ve Aksaray iline bağlı Gökçe (Mamasun) köyündeki Şammaz Baba makamı için, 2006 yılında yayımladığımız kapsamlı çalışmaya bakılabilir (Peker 2006: 634-657).

Yunus Emre, ünü Anadolu sınırlarını bile aşmış bir Türk-İslam mutasavvıfı olduğu için ülkemizin değişik bölgelerinde Yunus makamları vardır. Aksaray ili genelindeki Yunus, Yunus, Yunus Emre vb. adların konulma sebebi, Ortaköy ilçesi sınırları içerisindeki Sarıkaraman beldesindeki Yunus Emre makamıdır.

Bu çalışmamıza konu olan **Çapan** adı ise ilk duyulduğunda Yozgat ilini ve Çapanoğullarını hatırlatmakta ve ilk anda adın çıkış yerinin Yozgat olduğu düşünülmektedir. Oysa NVİGM istatistikî bilgilerine göre **Çapan** adının (**Çapan Dede** ve **Çapandede** yazılışları hariç) 2031 kaydından sadece dördü, üç ilçesi ile birlikte (Boğazlıyan, Sorgun, Şefaati) Yozgat'tadır. Dolayısıyla Çapanoğulları yüzünden Yozgat ilini hatırlatan bu adın Yozgat merkezli bir isim olmadığı ortadadır. Aksaray ilindeki toplam 1801 kayıt, Çapan adının Aksaray il merkezli bir isim olduğunu başka söze gerek bırakmayacak kadar net bir şekilde izah eder niteliktedir.

Çapan Adının Etimolojisi Üzerine:

Erkek adı olarak kullanılan **Çapan**, türemiş bir kelimedir. Bu sebeple sadece kelimenin değil, onun kökü olan **çap-** (çapmak) fiilinin de temel eserlerde ve sözlüklerde hangi anlamlarda kullanıldığına bakmak gerekir. Adın etimolojik tahlilinin ayrı bir çalışmanın konusu olduğu ve bu konunun da dil bilimcileri ilgilendirdiği muhakkaktır. Ancak bir fikir vermesi açısından kelimenin tarihi serüvenine ışık tutacak kısa bir açıklama yapmak, yerinde olacaktır.

Çap- fiili, *Divânü Lûgati't-Türk'te* "yüzmek, arı çamurla sıvamak; vurmak" (*Divanü Lûgat-it-Türk Dizini* 1972: 29), *Dede Korkut Kitabı'nda* ise "koşmak, koşturmak, at sürmek, yağma etmek, akın etmek, dört nala yetişmek, yarmak, kesmek, baskın" anlamlarında kullanılmıştır. (Ergin 1991: 70). Fiil, *Yeni Tarama Sözlüğü'nde* "yağma etmek, saldırmak, atılmak, vurmak, hücum etmek; koşmak, hızlı hareket etmek; sürmek, koşturmak; çarpmak, vurmak, vurup kesmek" şeklinde anlamlandırılmıştır. (Dilçin 1983: 50-51).

Çap-, Eski Türkçe'den bu yana yaşayan bir fiil olduğu için Türk boylarının dillerinde de bu fiile rastlamak mümkündür. Örneklendirmek gerekirse **çap-** fiili, *Altayca-Türkçe Sözlük'te* "hızla, dört nala koşmak; kesmek" (Naskali-Duranlı 1999: 70); *Karaçay Lehçesi Sözlüğü'nde* "koşmak, atın hızlı koşması" (Pröhle 1991: 27); *Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü'nde* "kaçmak, sıçramak, koşmak" (Németh 1990: 14); *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü'nde* "koşmak, atılmak, hızlı hareket etmek, sürmek, at koşturmak; vurmak, kılıç vurmak, bir defada hem vurmak hem kesmek; yüzmek, suda çırpınmak; derisi soyulmak, yağır olmak" (Toparlı vd. 2003: 46) şekillerinde yer almaktadır.

Çap- fiilinden türeyen **çapkun** ke-

limesi *Dede Korkut Kitabı'nda* "baskın" (Ergin 1991: 70); *Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü'nde* "kalabalık, hücum"; (Németh 1990: 14); *Gagavuz Türkçesinin Sözlüğü'nde* ise "yaramaz; çapkın, hızlı giden at" (Gaydarci vd. 1991: 52) şekillerinde anlamlandırılmıştır. **Çapkın/çapkun it-** birleşik fiili ise *Yeni Tarama Sözlüğü'nde* "akın etmek" (Dilçin 1983: 51) olarak karşımıza çıkar. *Dede Korkut Kitabı'nda* yer alan **çapdur-** fiilinin anlamı ise "koşturmak, at koşturmak, yağmalatmak"tır (Ergin 1991: 70).

Özcan Mert, Çapanoğulları'nı anlattığı eserinde, araştırmasına konu olan ailenin adının gerek aynı gerekse değişik kaynaklarda farklı biçimlerde yazıldığını belirtir. Çapanoğullarının bilinen en eski tarihli (1116 H., 1704 M.) belgesi olan Ömer Ağa'nın mezar taşında kullanılan **Çapar** adının "aile, kahraman, muharip, ulak, kurye, süvari" anlamlarına geldiğini söyler. Sonraki yıllara ait kitabeler ve arşiv belgelerinde "ulak, süvari, çarpan, seğirden, baş kesen" anlamlarında **Çapan** adının kullanıldığını söyler. Adın zamanla arşiv belgelerinde; "zorba, kudret ve kuvvet sahibi" anlamındaki **Cebbâr** ve en sonunda da "Allah'ın kulu" anlamı verilebilen **Abdülcebbâr** şekline girdiğini belirtir. Adın din dışılıktan dinliğe geçişinin aileye itibar kazandırdığını söyler. (Mert 1980: 21-23). Ülkemizde din ile ilgili konuların nasıl itibar gördüğü düşünülürse, Ömer Ağa'nın mezar taşında geçen Çapar adının zamanla Abdülcebbâr şeklinde kullanılır olması, Çapanoğulları sülalesinin ileri gelenlerinin de hoşuna giden bir eylem olsa gerektir.

Çapan kelimesine Türk Dil Kurumunun basılı ve sanal sözlüklerinde rastlanmaz (*Türkçe Sözlük*: 1998, www.tdk.gov.tr/güncel türkçe sözlük). Ancak **çap-** (çapmak) fiilinin, söz konusu sözlüklerde "koşturmak; akın etmek, koşmak" anlamlarında yer aldığı görülür. **Çapan** adı,

sözlüklerde karşımıza çıkan **çap-** fiiline **-an** sıfat-fiil eki getirilmesiyle türetilmiş olmalıdır. Türk Dil Kurumunun internet sitesindeki *Kişi Adları Sözlüğü*'nde **Çapan** ve **Çapaner** adları yer almaktadır. **Çapan** adı "*ceket; engelli, tehlikeli; düğün yemeği yapan aşçı; alkış, el çırpma*", **Çapaner** adı ise "*saldıran, atılan, hücum eden kimse*" olarak anlamlandırılmıştır. (www.tdk.gov.tr/kişi_adları_sözlüğü). Bu anlamlandırmaların kaynağı ise *Derleme Sözlüğü*'dür. *Derleme Sözlüğü*'nde **çap-** fiili "*koşmak, ivmek; köpek havlamak, kesmek*" şeklinde (*Derleme Sözlüğü* 1993: 1077); beş başlık altında ele alınan **Çapan** adı ise "*alkış, el çırpma; düğün yemeği yapan aşçı; engelli, tehlikeli; yaş ağaçtan eğilerek yapılan çifte zincir işini yapan aygıt; ceket, kaput bezi*" (*Derleme Sözlüğü* 1993: 1073) şekillerinde anlamlandırılmıştır.

Sayılarla Çapan ve Çapan Dede Adları:

Nüfus ve Vatandaşlık İdaresi Genel Müdürlüğünden Eylül 2005 itibarıyla aldığımız verilere göre **Çapan** adının Türkiye genelinde 2031 kaydı mevcuttur. Bu kayıtlardan 1225'i Aksaray il merkezindedir. İlçelerden Ağaçören'de 261, Ortaköy'de 228, Eski'de 56, Sarıyahşi'de 17, Güzelyurt'ta 11, Gülağaç'ta 3 **Çapan** adı kaydı vardır. Aksaray genelindeki Çapan adı kaydının 1801 olduğu görülmektedir.

Türkiye genelindeki 2031 Çapan adından Aksaray'da kayıtlı 1801 adının dışında kalan 230 kaydın dağılımına bakıldığında bunların çoğunun Aksaray'a komşu il ve ilçelerde olması dikkati çeker. Bu da Aksaray'daki türbenin ününün çevre il ve ilçelere yayılması olarak izah edilebilir. Söz gelimi Şereflikoçhisar, siyasi olarak Ankara'ya bağlı olmasına rağmen gerçekte Aksaray'la olan ilişkisi Ankara'ya oranla çok daha fazla olan bir ilçedir. Çapan adının Şereflikoçhisar'daki 67 kaydının Aksa-

ray merkezli Çapan'dan kaynaklandığı ortadadır. Zira türbe, Aksaray il sınırları içerisinde, Aksaray-Koçhisar karayolunun tam ortasında bir bölgededir. Türbe civarındaki köylerin bir bölümü Aksaray'a, bir bölümü de Ankara'ya bağlıdır.

Çevre il ve ilçelerde **Çapan** adına rastlanmasının bir diğer sebebi de nüfus kayıtlarının aktarılması olabilir. Aksaray'dan veya köylerinden Konya'ya taşınan vatandaşlarımızdan bir kısmı zamanla nüfus kayıtlarını Konya'ya aktarmış olabilirler. Konya ve ilçelerindeki az sayıdaki **Çapan** kaydı da bu şekilde gerçekleşmiş olabilir. Aksaray'a komşu il ve ilçelerdeki kayıtlara göz gezdirdiğimizde Ankara'da 78 (Altındağ 1, Bala 5, Evren 3, Keçiören 1, Mamak 1, Şereflikoçhisar 67); Konya'da 43 (Cihanbeyli 3, Emirgazi 20, Ereğli 4, Karapınar ve Karatay 8'er); Kırşehir'de 5 (Kaman 2, Merkez 3); Nevşehir'de 26 (Acıgöl 6, Avanos 1, Gülşehir 12, Hacıbektaş 1, Merkez 6); Niğde'de 8 (Altunhisar 7, Çiftlik 1) olmak üzere toplam 160 Çapan adı kaydına rastlanır. Bunların dışındaki 70 Çapan adı kaydının il - ilçe merkezli dökümü için aşağıdaki tabloya bakılabilir.

Çapan Dede adının Türkiye genelindeki dağılımına bakıldığında Aksaray il merkezinde 56, Ağaçören ilçesinde 10, Ortaköy'de 3, Ankara'nın Şereflikoçhisar ilçesinde 5 olmak üzere toplam 74 kayıt olduğu görülür. Adın **Çapandede** şeklindeki bitişik yazılışı ise Aksaray il merkezinde 3, Ağaçören'de 4, Sarıyahşi'de 1, Şereflikoçhisar'da 3 adet olmak üzere toplam 11 adettir.

Çapan, Çapan Dede ve **Çapandede** yazılışları ile ele aldığımız adın Türkiye genelindeki 2116 kaydından 1878'i (1801 Çapan, 69 Çapan Dede, 8 Çapandede) Aksaray ili sınırları içerisinde, 168'i ise (Ankara 86, Konya 43, Kırşehir 5, Nevşehir'de 26, Niğde 8) Aksaray'a komşu illerdedir. Ülkemizin diğer ille-

rinde de adın 70 kaydı bulunmaktadır.

Çapan Adına Kaynaklık Eden Türbe: Çapan Dede Türbesi:

Çapan adının var oluş sebebi, Çapan Dede Türbesi'dir. Türbe, Aksaray - Ankara Karayolunun 37. kilometresindeki Altınkaya (Çardak) kasabasının batısındadır. Türbenin Altınkaya kasabasına uzaklığı 18 km, Aksaray'a uzaklığı ise 55 km.dir. Altınkaya kasabasından Ortaköy ilçesine giden tali yolun 16. kilometresinde arabalar park edilerek yaklaşık 2 km.lik bir yürüyüşe geçilmekte ve yolu olmayan türbeye ekin tarlalarının içerisinden yürünen 2 km. sonunda ulaşılmaktadır.

Çapan Dede ve türbesi ile ilgili ola-

rak tespit edebildiğimiz tek kaynak, İbrahim Hakkı Konyalı'nın **Aksaray Tarihi** adlı eseridir. Eserde Aşağıkabakulak köyünün tanıtıldığı satırlarda "*Köyün dağ tepesinde Çapan Dede adlı bir yatur vardır. Kimliği, ölüm yılı hakkında şimdilik bir şey bilinmiyor.*" (Konyalı 1974: 1823); Büyükgüve köyünün anlatıldığı bölümde "*Köylüler köyelerinin 150-200 sene evvel kurulduğunu söylüyorlarsa da arşiv vesikaları köyün eski olduğunu gösteriyor. Köyün güneydoğusunda bir tepenin başında Çapan Dede denilen bir yaturın açık türbesi vardır. Köylüler son yıllarda türbenin üstünü direkli damla örtmüşlerdir. Davarlarının üremelerini isteyenler türbeyi ziyaret ederlermiş.*

NÜFUS VE VATANDAŞLIK İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ 2005 YILI İSTATİSTİKLERİNE GÖRE TÜRKİYE'DE ÇAPAN, ÇAPAN DEDE VE ÇAPANDEDE ADLARININ DAĞILIMINI GÖSTERİR TABLO

ÇAPAN	AKSARAY MERKEZ	1225	ÇAPAN	AVANOS	1
	AĞAÇÖREN	261		BOĞAZLAYAN	1
	ORTAKÖY	228		BORNOVA	1
	SEREFLİKOÇHISAR	67		BULANIK	1
	ESKİL	56		CEYHAN	1
	EMIRGAZI	20		ÇİFTLİK	1
	SARIYAŞI	17		ELAZIĞ MERKEZ	1
	NİZİP	14		FOÇA	1
	GÜLSEHIR	12		GÖLKÖY	1
	GÜZELYURT	11		GÜNGÖREN	1
	KARAPINAR	8		GÜLYALI	1
	KARATAY	8		HACİBEKTAŞ	1
	ALTUNHISAR	7		HALFETİ	1
	BIRECİK	7		HILVAN	1
	SURUÇ	7		HORASAN	1
	ACIGÖL	6		KARACASU	1
	NEVSEHIR MERKEZ	6		KEÇİÖREN	1
	BALA	5		KIZILIRMAK	1
	BOZOVA	4		KOCASINAN	1
	EREĞLİ/KONYA	4		MAMAK	1
	CIHANBEYLİ	3		SALİHLİ	1
	EYREN	3		SİLİFKE	1
	GÜLAGAÇ	3		SİVEREK	1
	KESKİN	3		SORGUN	1
	KIRSEHIR MERKEZ	3		SÖKE	1
	KAMAN	2		ŞANLIURFA MERK.	1
	KEMALPAŞA	2		ŞEFAATLİ	1
	ŞAHİNBEY	2		ŞIRNAK MERKEZ	1
	UMRANIYE	2		ŞİŞLİ	1
	ADILCEVAZ	1		TOKAT MERKEZ	1
	ALTINDAĞ	1		YEŞİLHISAR	1
	ARABAN	1		YOZGAT MERKEZ	1

Toplam: 2031 kayıt.

ÇAPAN DEDE	AKSARAY MERK.	56	ÇAPANDEDE	AĞAÇÖREN	4
	AĞAÇÖREN	10		AKSARAY MERK.	3
	SEREFLİKOÇHISAR	5		SEREFLİKOÇHISAR	3
	ORTAKÖY	3		SARIYAŞI	1

Toplam: 74 kayıt.

Toplam:11 kayıt.

Kuraklık yıllarda yağmur dualarına burada çıkılmış.” (Konyalı 1974:1860); Çardak köyünün (şimdiki Altınkaya kasabası) Kale mevkiinin anlatıldığı bölümde ise *“Kargın yaylasında da buradakiler gibi mağaralar bulunuyor. Çapan Dede Türbesinin doğu eteklerinde de kayaya oyulmuş Çapan Dede inleri denilen inler vardır. Buradaki örenlerin hepsinden toprak kaplar, küpler, şişeler, çeşitli kadın zıynet eşyası ve paralar çıktığını da köylüler söylediler. Çapan Dede Türbesinin bulunduğu tepenin batı eteklerinde de mezarlıklar gördük.”* (Konyalı 1974:1868) cümlelerine rastlamaktayız. Bu sınırlı bilgiler dışında tespit edebildiğimiz başka bir kaynak yoktur.

Türbe, güneyindeki uçsuz bucaksız ovaya ve güneybatısındaki Tuz Gölü'ne bakan bir tepenin üzerindedir. Dikdörtgen şeklindeki basit bir taş yapıdan ibaret olan türbenin düz çatısı içeriden ağaçlarla kapatılmış, üzerine ise beton dökülmüştür. Türbenin doğu tarafındaki küçük kapısından içeri girildiğinde yaklaşık 330 cm. uzunluğunda bir mezar ile karşılaşmaktadır. Mezar ve türbe birkaç yıl önce yurtdışındaki bir Altınkayalı tarafından tamir ettirildiğinde mezarın baş taşı olarak, üzerinde “Çapan Dede” yazan bir mermer kullanılmıştır. Silindirik yapıdaki ayak taşının eskiliği ise hemen dikkati çekmektedir. Bölge halkı, mermer baş taşı dikilmeden önceki baş taşının da ayak taşı gibi silindirik bir eski taş olduğunu söylemektedir. Mezarın birkaç kez defneciler tarafından tahrip edildiği de görüştüğümüz hemen herkes tarafından dile getirilmiştir. İslamî tarzdaki türbenin ve mezarın yönü güneye bakmaktadır. Türbenin bulunduğu tepe, kuzeyden güneye doğru bir uzantı şeklinde olup tepenin güney, batı ve doğu tarafları uçurumdur. Türbe ile Altınkaya kasabası arasında Büyükgüve ve Küçüküve köyleri yer almaktadır.

Bir anlatıcımız, otuz yıl kadar önce türbeye traktörle ya da at arabasıyla ge-

len çok sayıda ziyaretçi olduğunu, bunların o zamanlar mezarın yan tarafında bulunan 20 cm. en ve boyunda kare şeklindeki delikten içeriye para, boncuk gibi şeyler attıklarını, mezarın ayak taşına al-yeşil-sarı yağlıklar bağladıklarını dile getirmiştir (Ahmet Akkurt, Haziran 2007, Altınkaya).

Türbenin çevre kasaba, köy ve yaylalar için dini önemi büyüktür. Birkaç yıl öncesine kadar yağmur duası merasimlerinin tartışılmaz mekânı olan türbe, bu merasimlerde çevreden yüzlerce köylüyü ağırlamış ve bu ağırlama sırasında onlarca koyunun kesildiği, kazanlarla pilavların döküldüğü yemekler verilmiştir. Tespitlerimize göre Çapan Dede Türbesi'nde en son yağmur duasına 2003 yılında çıkmıştır. Yakın geçmişte çıkarılan yağmur dualarında duayı, yakınlarıdaki Yeniceköy'den Mehmet Efendi adlı bir kişi yapmıştır. Bölge halkı türbede edilen dualardan sonra yağmurun mutlaka yağdığını belirtmektedir.

Türbenin ve türbede medfun olduğuna inanılan Çapan Dede'nin etrafında uzun yıllar içerisinde birtakım inanmalar oluşmuştur. İçindeki yatırıyla birlikte türbe, erkek çocuğu olmayanlar için bir adak makamı, yağmur duaları için uhrevî bir mekân olmasından başka inanmaların da merkezi durumundadır. Söz gelimi, Aşağıcerit köyünden Bayram Özçiftçi, define bulmak için türbeyi talan edenlerden birini tanıdığını söylemekte ve kendisine beddua etmeyeceğini, çünkü zaten bir din büyüğünü rahatsız ettikten sonra o definecinin asla iflah olmayacağını dile getirmektedir (Bayram Özçiftçi, Ağustos 2005, Aksaray).

Çapan Dede Türbesi ile ilgili rivayetlerden ikisi, yetmiş dört yaşındaki anlatıcımız Hamdi Altınsoy (Haziran 2007, Altınkaya)'dan derlenmiştir:

Bizim köyden Ömer Dede diye biri vardı. Çapan Dede Türbesi'nin oralarda koyun güdermiş. Türbeye yakın bir yerde ıslık çalıp uyumuş. Gece birisi elinden

tutmuş, götürmeye çalışmış, bu da gitmemek için direnmiş. Yazıya (boş arazi, yer, zemin) nasıl yapıştıysam kalktım ki toprağı avuçlaya avuçlaya perişan olmuşum o adamla gitmemek için!' diye anlattı bana. Tabi ondan sonra bir daha Dede'nin oralarda ıslık çalmamış.

Dedem dedi ki: Buharalı bir adam Çapan Dede'yi beklerdi. Bir gün sordum 'Bir şeyler gördün mü burada?' diye. Bir gece kibriti çaldım, yakamadım ateşi. Çaldım, yakamadım ateşi. 'Başımda zift yağı var al da yak!' dedi. Baktım bir kara sakallı adam. Korktum 'Madem korkacaksın niye bekliyorsun?' dedi bana.

Çapan Adının Konulma Şekil ve Sebepleri:

Altınkaya kasabası, türbeye en yakın belediyedir. Belediye sınırları içerisinde adı Çapan ya da Çapan Dede olan çok sayıda vatandaşıımız yaşamaktadır. Gerek Çapan adlı kaynak kişilerimizle, gerekse diğer vatandaşlarımızla yaptığımız görüşmelerden ortaya çıktığı kadarıyla Çapan adının konulma sebeplerinin başında erkek çocuk özlemi gelmektedir Altınkayalıların, erkek çocuk talebiyle yapmış oldukları türbe ziyaretinde kalıplaşmış bir usule uydukları görülür. Bu usule göre türbeye erkek çocuk talebiyle gidildiğinde bir adak kesilmekte ve erkek çocuk olması için ayrıca bir adak adanmaktadır. Türbede kesilen adak ya ilk görülen kişiye ya da köydeki fakirlere verilmekte, erkek çocuk doğduktan sonra ise ara vermeden yedi yıl boyunca birer kurban kesilmekte ve ilk altı kurban köydeki fakirlere dağıtmakta, yedinci kurbanın eti ile de yemek verilmektedir. Bu uygulama, türbeye ilk gidişteki çocuk dileğinde bulunma sırasında adanılan adağın yerine getirilmesinden başka bir şey değildir. Bu uygulamalarla ilgili olarak Altınkaya kasabasında yapmış olduğumuz derlemelerden birkaçı şöyledir:

Çocuğu olmayan çiftler ya tek başlarına ya da bir büyükleriyle birlikte türbeye gelip içeride dua ederler, duanın

ardından adakları olan horoz veya koyunu orada keserler, kestikleri adağı da ilk gördükleri kişiye verirler. Çocukları olursa adını Çapan koyarlar. Sonra da yedi adak kurbanı keserler. Eniştemin babasının hep kızı oluyormuş. O da gelip burada kurban adamış. Allah oğlan vermiş, adını Çapan Dede koymuşlar. Yedi sene kurban kesti. Eniştemin adı Çapan Dede Korkmaz. Şimdi 51 yaşında var, Ankara Belediyesinde memur. (Faruk Altınsoy, Haziran 2007, Altınkaya).

Mehmet Atuş diye bir tanıdığım var. O da aynı. Yedi sene burada koyun kurban ettiler. 1965-70'li yıllarda. Kızları vardı, oğlu olmazdı. Oğlan olunca adını Çapan Dede koydular. Şimdi baba oğul Almanya'dalar hâlen. (Ahmet Akkurt, Haziran 2007, Altınkaya).

Annemin adı Habibe. Birkaç kere oğlan çocuğuna hamile kalmış ama bütün çocuklar doğar doğmaz ölmüşler, yaşamamışlar. Çapan Dede'ye gidip adak adamış. Ben doğduktan sonra yedi sene kurban kesmiş, yedincisinde kestiği tokluyula da yemek çıkarmış. Benden sonra iki oğlan daha olmuş Onların adı İhsan ve Nihat. (Çapan Ayaz, Haziran 2007, Altınkaya).

Annemin üç - dört kızı olmuş. Oğlan olanlar olup olup ölüyorlarmış. Annem Çapan Dede Türbesi'ne gitmiş, orada adak adamış. Oğlu olunca da adını Çapan Dede koymuş. Yedi sene kurban kesmiş, yedincisinde de yemek çıkartmış. Sonradan da ben doğmuşum. (Hüseyin Deniz, Haziran 2007, Altınkaya).

Erkek çocuk dileğinde bulunan vatandaşlarımızın ekserisinin yedi yıl boyunca adak kesip dağıttıkları, son yılın adağıyla da yemek verdikleri, saha araştırmalarımızla tespit edilmiştir. Yedi yıllık adak adamanın her çocuk dileyen vatandaş için geçerli olmadığı, az sayıda da olsa bu kurala uymayan kişilerin olduğu da bir gerçektir. Bu konu ile ilgili derlemelerimizden birkaçı aşağıdadır:

Anamın uzun yıllar çocuğu olma-

muş. *Sonra ben olmuşum. Adımı Çapan koymuşlar. Çocuk istemeye gittiklerinde tekkede de bir kurban kesmişler.* (Çapan Ay, Haziran 2007, Altinkaya).

Annemin yıllarca çocuğu olmamış. Gidip Çapan Dede Türbesinde bir keçi kesmişler. Ardından ben doğunca adımı ninem koymuş. Benim adım Çapan. Benden sonra İsa, Çiğdem, Eray adlı üç kardeşim daha olmuş. (Çapan Atuş, Haziran 2007, Altinkaya).

Alan araştırmalarımız sırasında karşılaştığımız **rüya motifinden** söz etmenin de yerinde olacağı kanaatindeyiz. Türk inanç sistemi içerisinde ayrı bir yeri olan rüya motifi, Çapan Dede Türbesi'ndeki adak adamalar sırasında da karşımıza çıkar. Erkek çocuğuna kavuşamamış bazı annelerin türbeye gidişlerinde, akrabadan ya da komşularından birilerinin gördüğü rüyanın etkisi olmuştur. Aşağıda yer verdiğimiz derlemelerden ilki bu konu ile ilgilidir. İkinci derleme ise hem rüyada telkin edilen adın çocuğa kavuşulduğu takdirde konulduğunu göstermesi için, hem de "Çapan adlı çocuğa kavuşulduktan sonra gerçekleştirilen yedi yıl kurban kesme motifi"nin başka birisi için de uygulanmasını gösterdiği için bu çalışmaya alınmıştır. Rüyada adının konulması istenen din büyüğü Mevlâna Celaleddin Rûmî'dir. Belki de hayatında hiç Konya'ya gitmemiş, Mevlâna'yı ziyaret etmemiş birinin, görülen rüyanın etkisiyle çocuğunun adını Mevlâna Celaleddin koyabileceği görülmektedir:

Amcamın oğlu Orhan var, öldü 1997'de. Rahmetlinin üç kızı vardı, karısı dördüncü çocuğa hamile. Rüyasında görmüşler, 'Çapan Dede'ye çıkacaksınız, kurban keseceksiniz, oğlunuz olacak.' demişler. O da buraya duaya geldi. Oğlu oldu, adını da Çapan koydu. Şimdi oğlan 25 yaşında var. (Ahmet Akkurt, Haziran 2007, Altinkaya).

Ağabeyimin adı Yaşar Akkurt. 1947 doğumlu. Bunun tam yedi tane kızı oldu.

Yedi kızdan sonra komşulardan biri hanımına demiş ki 'Oğlunuz olacak, adını Mevlana Celaleddin koyacaksınız.' 1989 yılının üçüncü ayında oğlan oldu, adını Mevlana Celaleddin koydular. Yedi sene kurban kesip götürüp yurtlara verdiler. Şimdi Aksaray'da oturuyorlar. (Ahmet Akkurt, Haziran 2007, Altinkaya).

Çapan adı, sülalede daha önce yaşamış Çapan adlı bir büyüğün hatırasını yaşatmak amacıyla da çocuklara konulmaktadır. Türk ad verme geleneği içerisinde yaygın bir yere sahip olan, dedenin adının toruna konması uygulaması, Çapan adının konulmasında da karşımıza çıkar. Söz gelimi Çapan Çakmak adlı kaynak kişimizin babasının dedesinin adı Çapan'dır. Babasının dedesinin annesi, çocuğu olmadığı için yıllar yıllar önce türbeye gidip çocuk dileğinde bulunur ve doğan çocuğa Çapan adı verilir. Aradan üç nesil geçtikten sonra büyük dedenin adı, kaynak kişimize konulur. (Çapan Çakmak, Ocak 2005, Aksaray).

Çapan adının dededen toruna geçmesi ile ilgili olarak birkaç örnek vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Eski ilçe Böğüt köyü nüfusuna kayıtlı Özoglan soyadlı üç Çapan'dan ilki 1294, ikincisi 01.01.1944, üçüncüsü ise 16.11.1986 doğumludur. Karakol mahallesinde kayıtlı Mutlu soyadlı Çapan'lardan ilki 07.02.1942, ikincisi 18.11.2000 doğumludur. Kayacık mahallesine kayıtlı Yılmaz soyadlı Çapan'lardan ilki 1877, diğeri 01.10.1964 doğumludur. Güneşli köyü nüfusuna kayıtlı Yeşilova soyadlı Çapan'lardan ilki 1320, diğeri 04.04.1985 doğumludur. Eski ilçesinde kayıtlı 56 Çapan'la ilgiyi listeyi daha da uzatmak mümkündür. Aynı şekilde Güzelyurt ilçesi nüfusuna kayıtlı Akar soyadlı iki Çapan'ın doğum tarihleri sırasıyla 05.12.1929 ve 19.12.1986'dır. İlkkan soyadlı iki Çapan'ın doğum tarihleri ise sırasıyla 1319 ve 12.11.1980'dir. Örneklerden de görüleceği üzere aynı sülalede elli altmış yıl gibi uzun zaman aralıklarla

rından sonra yeniden aynı isim verilebilmektedir. Bunun da akla gelen ilk sebebi, dedenin veya babanın isminin toruna ya da çocuğa ad olarak konulmasıdır.

Altınkaya'daki diğer makamlar:

Altınkaya kasabasındaki araştırmalarımız sırasında Çapan Dede'den başka "dede"lerin de bulunduğu ve bu dedelerin kasabadaki ad koyma geleneği içerisinde yerleri olduğu görülmüştür. 2007 yılı Haziran ayı içerisindeki ziyaretlerimiz sırasında, ad verme geleneğine etkisini gördüğümüz **Çal/Çalı Dede, Kaş/Kaşlı Dede, Gül Dede** ve **Omar/Ömer Dede** ile ilgili tespitlerimizin bir kısmı aşağıdadır.

Kasabaya 5 km. mesafede Halvay Yaylası ile Asma Yaylası arasındaki Asma Boğazı adlı yerde **Çal/Çalı Dede** namı bir kişinin mezarı vardır. Mezarın üzeri betonarme bir bina ile kapatılmıştır. Kendinse niçin **Çal** ya da **Çalı** denildiği ile ilgili sorularımıza, kasabalılardan tatmin edici bir cevap almamız mümkün olmamıştır. Tek oğlunu kaybeden Neslihan Bilgiç adlı kaynak kişimizin (Haziran 2007, Altınkaya) komşusu bir rüya görmüş, sonrasında "*Oğlun olacak, Dede'ye çık!*" diyerek kaynak kişimize gelmiştir. O da Dede'ye çıkmış, horoz kesmiş, dua etmiş ve sonrasında Çal'de adını koyduğu oğluna kavuşmuştur. Devamında yedi sene kurban kesmiş, son yılın kurbanı ile de yemek çıkartmıştır. Ancak kocası, oğlunun adını Çal'dede değil sadece Dede olarak kaydettirmiştir. Neslihan Bilgiç'in Mehmet, Gülcan, Fatiş İlknur ve Rağbet adlı beş çocuğu daha olmuştur. Hâlen kasabada bakkallık yapan oğul Dede Bilgiç ise (Haziran 2007, Altınkaya) nüfus kağıdında adının sadece Dede olarak kayıtlı olmasına rağmen insanların kendisine Çal'dede, Çalı, Dede adlarından biriyle hitap ettiğini söylemiştir.

Nüfus cüzdanında adı Dede olarak kaydedilmesine rağmen kasabada kendisine Çal'dede, Çalı, Dede gibi adlarla

seslenilen bir diğer kaynak kişimiz de Dede Altındal'dır. Kaynak kişimizin annesi Atike, "*Kör ocağın kal!*" şeklinde bir beddua aldığı için çocuk sahibi olmamış, 45 yaşlarında Dede'ye gidip dua etmiş, rüyasında kendisine bir demir beşik verilmiş, bu beşiği sallamaktan kolları yorulmuş, ümitle her sene bir toklu kesmiş, yedinci yılın sonunda da oğluna kavuşmuştur. Atike hanım daha sonra bir de Elif adlı kız çocuğu sahibi olmuştur. (Dede Altındal, Haziran 2007, Altınkaya). Kaynak kişimiz,

"*Bildiğiniz başka Çalı var mı? şeklindeki sorumuz üzerine "Aksaray'da bibimin oğlu Çalı Akar, Karkın Yaylasında Çalı Deniz var ama nüfus kağıtlarında adları ne yazılı bilemem."* cevabını vermiştir.

Mezarını tespit edemediğimiz, ancak bir zamanlar mezarının ziyaret edildiğinden emin olduğumuz bir diğer dede de **Gül Dede**'dir. Aynı adlı anlatıcımız, Çal Dede ve Kaş Dede adlı kaynak kişilerimizden farklı olarak, nüfus cüzdanında adının **Güldede** şeklinde kayıtlı olduğunu söylemiş ve nüfus cüzdanını göstermiştir. Kaynak kişimizin anlattıkları şöyledir:

Eskiden dedelerimizin zamanında bir dede türbesi varmış. Kadınlar çocukları olmadığı zaman oraya çıkar dua ederlermiş. Hamile kalıp doğum yaparlarmış. Çocuk doğduktan sonra, Gül Dede öyle istediği için, altı ay boyunca anasını değil de bir başka kadını emzirirlermiş. Benim adım Güldede. Sabit ve Altın diye iki kardeşim daha var. Aksaray'da da Güldede Atak adlı bir tanıdığım var. (Güldede Altındal, Haziran 2007, Altınkaya).

Kendisine Niçin **Kaş** ya da **Kaşlı Dede** denildiğini bilemediğimiz **Kaş/Kaşlı Dede**'nin bakımsız mezarı ise Karkın Yaylası ile Oymaağaç köyü civarındaki bir tepededir. Çıplak gözle görünmesine rağmen, yolu olmadığı için mezarı gidilememiştir. Kasabada yaptığımız

araştırmalarda Kaş Dede olarak bilinen iki kişi tespit edilmiştir. Bunlardan “Deli Ahmetlerin Bekir ağanın oğlu” ile görüşmemiz mümkün olmamıştır. (Kaş) Dede Deniz’in annesi, çocuğu olmadığı için “dedeye çıkmış”, horoz kesmiş, oğlu olduktan sonra da yedi yıl kurban kesmiştir (Muharrem Deniz, Haziran 2007, Altınkaya).

Kasabanın hemen bitişiğindeki mezarlığın içerisinde yer alan **Omar/Ömer Dede** mezarının üzeri basit bir yapı ile örtülmüştür. Viran yapının içerisine girildiğinde önceden yapılan ziyaretlere ait kalıntılar göze çarpmaktadır. Kasabalılar, Ömer/Omar Dede adlı kişilerin varlığından bahsetmişlerse de kasabaya yaptığımız ziyaretlerde bu kişilerle karşılaşma imkânı bulamadığımız için çalışmamıza Ömer Dede ile ilgili daha fazla bilgi alınamamıştır.

Sonuç:

Çapan, Aksaray ili sınırları içerisindeki bir türbede yattığına inanılan bir din büyüğünün adıdır. Erkek çocuğa kavuşamayan aileler Çapan Dede Türbesi’ne gidip bir çocuk diledikten sonra erkek çocuğuna kavuştuklarında onun adını Çapan koymakta ve dilek dileme sırasında adadıkları adakların gereğini de büyük bir titizlikle yerine getirmektedirler. Türbe, eskisine göre etkisi azalmakla birlikte, günümüzde de erkek çocuk arzulayan çiftlerin müracaat makamlarından birisidir. Türbede çocuk dileme geleneği çok eski tarihlere dayandığı için bazı aileler de çocuklarına sülalede daha önce bu adı almış büyüklerinin adını verebilmektedirler. Altınkaya kasabasında Çapan Dede Türbesi’nin dışında Çal/Çalı Dede, Gül Dede, Kaş/Kaşlı Dede ve Omar/Ömer Dede mezarları da bulunmaktadır.

KAYNAKLAR:

Bostancı, Mehdi (2000), *Sivas Evliyalarından Abdulvahhab Gazi (R.A.)*, Sivas.
Derleme Sözlüğü (1993), C.3 Ankara.

Dilçin, Cem (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara.

Divanü Lügat-it-Türk Dizini (1972), Ankara.
Ergin, Muharrem (1991), *Dede Korkut Kitabı II / İndeks-Gramer*, Ankara.

Németh, Gyula (çev. Kemal Aytaç) (1990), *Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü*, Ankara.

Konyalı, İbrahim Hakkı (1974), *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Niğde Aksaray Tarihi*, C.2, İstanbul.

Mahir, Hasan (2006), “Hz. Peygamberin Cennetteki Arkadaşı: Hz. Ukkâse -Radiyallahu Anhu-”, *Gülistan*, 66 Haziran, 26-29.

Mert, Özcan (1980), *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Ankara.

Naskali, Emine Gürsoy - Duranlı Muvaffak, (1999), *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara.

Peker, Selçuk (2006), “Türk Ad Verme Geleneği Çerçevesinde Aksaray’dan Bir İsim: Şammaz”, *Prof. Dr. Saim Sakaoglu’na Armağan*, Konya- Hararlem.

Pröhle, Wilhelm (1991), (çev. Kemal Aytaç), *Karaçay Lehçesi Sözlüğü*, Ankara.

Toparlı, Recep vd. (2003), *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara.

Türkçe Sözlük (1998), Ankara.

www.tdk.gov.tr / güncel türkçe sözlük, kişi adları sözlüğü, türk lehçeleri sözlüğü

KAYNAK KİŞİLER:

(Adı soyadı / doğum yeri / doğum tarihi / öğrenimi / mesleği).

Ahmet Akkurt / Altınkaya / 04.07.1959 / lise / nakliye ve ticaret.

Dede Altındal / Altınkaya / 01.01.1938 / okuma yazması yok / çiftçi.

Güldede Altındal / Altınkaya / 01.01.144 / ilkokul / işçi emeklisi.

Faruk Altınsoy / Altınkaya / 20.11.1956 / ilkokul / belediye başkanı, nakliyecisi.

Hamdi Altınsoy / Altınkaya / 1934 / okuma yazması yok / çiftçi.

Çapan Atug / Altınkaya / 06.08.1990 / ilkokul / çiftçi.

Çapan Ay / Altınkaya / 01.02.1928 / okuma yazması yok / işi yok.

Çapan Ayaz / Altınkaya / 01.01.1958 / ilkokul / tüccar.

Dede Bilgiç / Altınkaya / 01.01.1961 / ortaokul / bakkal.

Neslihan Bilgiç / Altınkaya / 1939 / okuma yazması yok / ev hanımı.

Çapan Çakmak / Hanobası / 1950 / ortaokul / SSK emeklisi.

Hüseyin Deniz / Altınkaya / 1974 / lise / kamu alışıanı.

Muharrem Deniz / Altınkaya / 1957 / ortaokul / kamu çalışanı.

Bayram Özçiftçi / Aşağıcerit / 1920 / okur yazar / işi yok.